

Válka, Josef

[Mainuš, František. Plátenictví na Moravě a ve Slezsku v 17. a 18. století]

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. C, Řada historická.
1960, vol. 9, iss. C7, pp. 281-282

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/102145>

Access Date: 01. 12. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

ovšem na splnění jejich třídních požadavků, z nichž bylo také proklamováno zrušení nevolnictví. Kromě zajímavých úvah Tschernemblových, v nichž se rysuje nejpozoruhodnější postava protihabsburského táboru, nenalezl však tento požadavek v řadách vůdců povstání sluchu. Není proto divu, že u sedláků se mohla uplatnit habsburská propaganda, v níž působila nejvíce legenda o císařské ochraně sedláků před zvůli pánů.

Základní problém práce, česko-nizozemské vztahy, jsou vyčerpány ve značné úplnosti a další studium k nim stěží něco podstatného přidat. Některé otázky, naznačené Polišenským, vyžadují však dalšího průzkumu. Jde především o zajímavou paralelu ekonomického vývoje českých zemí a Nizozemska, která naráží na problematičnost a stále nedokonalou znalost ekonomiky pozdního feudalismu v našich zemích. Jestliže nelze nic namítnout proti konečnému závěru autorovu o hospodářské úrovni českých zemí, neplatí to o některých dílčích jeho závěrech. Na straně 43 např. čteme, že „postavení feudálů bylo v pohusitských Čechách oslabeno a tím si vysvětlíme jejich závislost na panovníkovi“. Touto formulací měl být zřejmě vyjádřen vzestup váhy měst a situace v 2. pol. 16. století, poněvadž v pohusitské době byla závislost opačná. Na str. 45 autor tvrdí, že Čechy nelze rozhodně zařadit v předbělohorské době do oblasti druhého nevolnictví, ale na str. 48 se setkáváme se závěrem, že „na počátku XVII. stol. byly podle našich vědomostí Čechy až příliš podobné svou společenskou strukturou jiným středoevropským zemím“. Nedostatečně je také objasněna hospodářská situace jak měst, tak magnátů, která je podle názoru Polišenského krizová a vede nutně k násilnému rozuzlení. Také jeho úvahy o krizi feudalismu, v nichž polemizuje s koncepcí Grausovou, by potřebovaly hlubšího rozvedení. Nejméně se snad dosud ví o měšťanstvu, jehož úloha v povstání vystupuje stále více do popředí. Zde se nám nejspíše naskytuje možnost nového pohledu na třídní strukturu předbělohorské společnosti. Polišenský v podstatě přijímá názory o slabosti měst v hospodářství a politice a o úpadku řemesla, s nimiž se setkáváme zejména v pracích Janáčkových. Ale stagnaci královských měst není otázka situace měst jako celku vyčerpána. Síla městského prvku je v rozvoji měst poddanských a zde se také naskytuje možnost prohloubit poznání „nevyužitých vývojových možností“ předbělohorských Čech.

O „politických dějinách“ se soudí, že jsou odbytou záležitostí v historické vědě. Platí to však pouze o „politických dějinách“ v idealistickém pojetí, kde je politika chápána jako samostatná sféra činnosti, závislá pouze na vůli a schopnostech svých dirigentů. Tomuto pojetí je Polišenský přirozeně dalek a formuloval si problém politiky jako „koncentrovaného výrazu ekonomiky“ s aktivní společenskou rolí. Takto se jeho práce rozrostla na první ucelený pokus o marxistický výklad nejen česko-nizozemských vztahů, ale celého českého povstání.

A nelze pominout Polišenského způsob zpracování látky. Pouze dokonalá orientace po Evropě 17. století umožnila sestavit plynulý obraz z ojedinelých a roztržitých zpráv. Jak Nizozemí tak Čechy před námi vystupují v autorově podání v plastické a neotřelé podobě. Domnívám se, že Polišenský myslil i na neodborné čtenáře a že sáhnou-li tito po jeho práci, najdou poučení, které není neužitečné ani pro dnešek. Otázky vztahu západní a střední Evropy procházejí dlouhými peripetiemi a jsou stále aktuální. Střední Evropa se ovšem jeví západu v klíčových okamžicích dějin jako periferie, kde je možno odčerpávat síly blízkých protivníků, bez ohledu na národní tragedie. V tomto smyslu má oživení paměti na jednu z těchto tragedií, při níž byl osud země v rukou magnátů a ciziny, společenský význam. *Josef Válka.*

Fr. Mainuš: **Plátenictví na Moravě a ve Slezsku v XVII a XVIII. století.**
Ostrava 1959, str. 245.

Publikace Fr. Mainuše je dílčím výsledkem výzkumného plánu katedry dějin československých, obecných a pomocných věd historických, věnovaného období přechodu od feudalismu ke kapitalismu ve střední Evropě. Je to přepracovaná kandidátská disertace, k níž autor prováděl rozsáhlý heuristický výzkum a publikoval řadu dílčích studií. Téma je samo o sobě pro mnoha stránek důležité a zajímavé. A. Klíma již u nás prokázal, že textilní výroba má pro střední Evropu nejdůležitější význam při vzniku kapitalistických poměrů.¹ Na plátenictví se dá velmi konkrétně sledovat mnoho základních ekonomických procesů, jako je rozklad řemeslné výroby, vznik rozptýlených i centralizovaných manufaktur, státní hospodářská politika, obchod, a zejména sepejit průmyslové výroby s poměry na venkově. Velkou důležitost má také lokalizace Mainušových výzkumů. Morava a Slesko byly součástí jedné z nejvýznamnějších evropských plátenických oblastí — česko-sasko-slezské, kde došlo k velké aglomeraci tkalců, odkud se vyvážely výrobky na nejvzdálenější evropské trhy a kde byla živě pocitována každá změna historické situace. Lze jen litovat, že Mainuš se omezil jen na Moravu a Slesko,

protože v jeho silách bylo zřejmě i zpracování celé oblasti, zejména severních Čech a snad i pruského Slezska, alespoň do jeho připojení k Prusku.

Velkou předností Mainušovy práce je materiálová stránka. Je zde zvládnut rozsáhlý materiál z fondů ústředních, zemských i patrimoniálních; autor musel projít stovky a snad i tisíce fasciкул z velké části archivně nezpracovaných. Tato námaha však přinesla své ovoce, neboť každá věta práce je podložena materiálem a celkově vylíčení je plastické a soudy přesvědčivé. Celkem úspěšně zvládl autor i obtížný problém rozdělení, i když bychom mohli uvažovat i o jiném postupu. Celá práce je založena na věcném principu, ve smyslu chronologickém se dělí jen na dvě části, při čemž mezníkem je polovina 18. století, kdy došlo k největším změnám v rozsahu i organizaci plátenické výroby. V prvních šesti kapitolách pojednává práce o přadláctví, dalších šest je věnováno tkalcovství. Toto rozdělení je založeno na organizaci plátenické výroby, v níž bylo přadláctví i tkalcovství odděleno; nicméně souvislost obou základních procesů výroby i jejich souvislost s venkovem a trhem byla tak těsná, že nebylo možno vyhnout se vždy opakovaní, které však nepůsobí rušivě. Samostatně mohla být zpracována také státní hospodářská politika, obchodní kapitál apod.

Plátenictví se soustřeďovalo na sledovaném území podle Mainuše především na severní Moravě a v rakouské části Slezska, kde byly výhodné podmínky pro pěstování lnu, a kde byl dostatek pracovních sil pro předění i tkaní. Menší rozsah mělo plátenictví na západní Moravě a nepatřilo bylo v úrodné oblasti jihomoravské. Do pooviny 18. století přesahovala výroba přize domácí spotřebu na tkaní, které bylo soustředěno v městech a městečkách. Po záboru Slezska se zvyšovalo státními zásahy domácí tkalcovství a zabráňovalo se vývozu přize do Pruska. Do poloviny 18. století využívaly také předění vrchnosti formou monopolů, jejichž negativní úlohu Mainuš ukazuje a která se udržovala houževnatě i proti státním zásahům. Vrchnosti byly v obchodu s přízí zcela parazitním činitelem. Tkalcovství, ovládané do 18. století cechy, se v druhé polovině století přesouvá na venkov a roste podíl výroby manufakturní.

Mainušova práce přináší mnoho důležitých poznatků pro rozklad feudálních a vznik kapitalistických poměrů. Kapitalistické poměry se začaly projevovat nejdříve ve formě obchodního kapitálu. Přadláci i tkalci byli závislí na surovině, kterou si sami nemohli opatřit od výrobců. Rozvinul se rozsáhlý obchod s přízí i se lněnými výrobky, který si podřizoval hospodářsky samostatné výrobce. Odtud byl již pouhý krok k rozptýleným manufakturám, kde již jednotliví výrobci pracovali pro svého zaměstnavatele. Těchto rozptýlených manufaktur je daleko více než manufaktur koncentrovaných, objevujících se v 2. pol. 18. stol. Plátenictví nebylo vhodnou sférou pro koncentrované manufakturní a zůstávalo v podstatě rozptýleno pro drobných dílnách a po venkovských chalupách. Jen bělidla, barvírná a výroba nejvalitnějších pláten připomínají koncentrované manufakturní podniky. Mainuš představuje několik manufakturních podniků, zejména manufakturu Janovicovou a ukazuje, jak se na podnikání podíleli feudální a nešlechtici a jak se charakter výrobních vztahů vyvíjel složitou cestou od feudální závislosti až k čistým kapitalistickým vztahům. Úloha státní merkantilistické politiky v roztržitých kapitolách poněkud zaniká i když jí autor věnoval zasluženou pozornost.

Rozsah plátenické výroby i obchod s přízí a plátnem je kvantitativně zpracován pro 2. pol. 18. století do tabulek, z nichž by však některé vyžadovaly bližšího výkladu, než jaký je podán. Je zřejmé, že trh se orientoval na východní a jižní oblasti, kde již dříve mělo svůj pevný odbyt moravské a slezské sukně a které se staly později sférou zájmu rakouského imperialismu.

Značnou pozornost věnuje Mainuš životním podmínkám přadláků a tkalců. Tyto kapitoly ukazují přesvědčivě, že počátky kapitalistického podnikání byly v českých zemích prováděny stejně drastickými sociálními poměry, jak tomu bylo na západě. Většinou se zde spojuje feudální způsob vykořisťování s kapitalistickým a výsledkem jsou neuvěřitelné poměry na hranici nebo pod hranici životního minima.

Mainušova práce je cenným příspěvkem k živé problematice přechodu od feudalismu ke kapitalismu, doplňuje vhodně práci Klímovu a co je velmi důležité v y č e r p á v á své téma tak, že může být považována za definitivní řešení. Materiálové rozborry jsou podřízeny jasné koncepci a vyúsťují v přesvědčivé závěry významné z hlediska historického i teoretického. Výhodou práce je také to, že na ni bude možno navázat výzkumem jiných druhů výroby, především soukenictví, a že je úvodem k průzkumu průmyslového podnikání a průmyslové revoluce v 19. století.

J. Válka

¹ A. Klíma, Manufakturní období v Čechách, Praha 1955.